

#2 – 12 '24

ДАЙДЖЕСТ

Реформи шкільного харчування
за травень-грудень 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП 5

I – МІЖНАРОДНА РОБОТА КОМАНДИ РЕФОРМИ. УКРАЇНА В КОАЛІЦІЇ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ 6

11-12 червня 2024 року – презентація реформи шкільного харчування на Ukraine Recovery Conference в Берліні..... 6

18 липня 2024 року – презентація дослідження School Meals Case Study: Ukraine в межах співпраці з Коаліцією шкільного харчування та Дослідницьким консорціумом шкільного здоров'я та харчування..... 7

12-13 листопада 2024 року – в Києві відбувся Європейський регіональний саміт шкільного харчування..... 9

23 листопада 2024 року – презентація ініціативи Ready Meals from Ukraine на Третньому Міжнародному саміті з продовольчої безпеки «Зерно з України»..... 13

II – СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ. ОПЕРАЦІЙНИЙ ПЛАН ЗАХОДІВ НА 2025–2027 РОКИ 15

Грудень 2024 року – стратегічне планування та напрацювання операційного плану заходів з реалізації реформи у 2025–2027 роках..... 15

III – РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ 16

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ: 16

22-31 травня 2024 року – прийняття проектних заявок для комплексної модернізації шкільних їдалень коштом державної субвенції* 16

Червень-серпень 2024 року – Міністерство освіти і науки України провело відбір проектів для надання субвенції на комплексну модернізацію їдалень у школах..... 17

Вересень-грудень 2024 року – реалізація проектів коштом субвенції на комплексну модернізацію їдалень у школах..... 19

РОЗШИРЕННЯ МЕРЕЖІ ФАБРИК-КУХОНЬ:..... 19

Весна – зима 2024 року – триває будівництво другої Фабрики-кухні в місті Лозова Харківської області..... 19

28 травня 2024 року – перспективні проекти фабрик-кухонь презентовано на нараді з першою леді України Оленою Зеленською..... 20

18 жовтня 2024 року – презентовано концепт проекту фабрики-кухні в Шептицькому в межах форуму «Справедлива трансформація вугільних громад України»..... 21

КУЛІНАРНІ ХАБИ:..... 22

Травень-грудень 2024 року – триває робота над створенням кулінарних хабів коштом державної субвенції..... 22

Серпень 2024 року – розпочато підготовку зі створення хабів кулінарного спрямування на базі трьох закладів професійної освіти за підтримки DECIDE..... 23

19-23 серпня 2024 року – практичне навчання майстрів закладів професійної освіти в межах ініціативи «Кулінарні хаби. Навчання майстер-тренерів»..... 24

* субвенція – це грошова сума, яка надається з державного бюджету як допомога місцевим бюджетам для реалізації визначених цілей.

IV – ПОСИЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД. КАСКАДНИЙ МЕТОД ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ..... 26

14 червня 2024 року – селекторна нарада за участі Олени Зеленської щодо проміжних результатів роботи з регіонами в межах каскадного методу впровадження реформи...26

Травень-липень 2024 року – проведення серії відкритих екскурсій фабрикою-кухнею «Готуїмо» в м. Буча для представників регіонів і територіальних громад..... 27

23 серпня 2024 року – нарада щодо шляхів розширення використання Е-каталогу Prozorro-market у межах реформи шкільного харчування.....29

13 вересня 2024 року – нарада щодо реалізації механізму державно-приватного партнерства.....29

30 вересня 2024 року – участь Команди реформи шкільного харчування у форумі «Prozorro Market: win-win для держави на бізнесу».....30

Жовтень 2024 року – запровадження безоплатного гарячого харчування для учнів 1-4 класів.....31

21 жовтня 2024 року – Одеська область продемонструвала досягнення реформи шкільного харчування під час престуру 32

V – РОБОТА НАД СТВОРЕННЯМ РЕКОМЕНДАЦІЙ З ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ ДІТЕЙ В УКРИТТЯХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ..... 33

8 травня 2024 року – робоча поїздка Команди реформи шкільного харчування до Харківської області.....33

17 серпня 2024 року – робоча поїздка Команди реформи шкільного харчування до Запоріжжя.....34

Червень-серпень 2024 року – напрацювання змін до Постанови № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку»..... 34

VI – КОМУНІКАЦІЯ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ 35

Травень 2024 року – фільмування відеопроєкту, присвяченого кращим практикам втілення реформи шкільного харчування у громадах..... 35

Серпень 2024 року – нова хвиля комунікаційної кампанії «Головне – що всередині» 35

VII – ПАРТНЕРСТВО ТА СПІЛЬНІ ПРОЄКТИ. ФІНАНSOVA ПІДТРИМКА РЕФОРМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ 36

Партнерство з ЮНІСЕФ.....36

Партнерство з ВВП ООН та фінансова підтримка щоденного гарячого харчування для учнів у 16 областях України 37

Бюджетна підтримка від Європейського Союзу для впровадження реформи шкільного харчування в Україні у 2025 році 37

Партнерство зі Швейцарсько-українським проектом DECIDE «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» 38

Партнерство з Антикорупційною ініціативою ЄС в Україні (EUACI).....39

Партнерство з Бюро ВООЗ в Україні.....40

Партнерство з Європейським інвестиційним банком та фінансування реконструкції шкіл у Київській області.....40

Партнерство з благодійним фондом «Жовто-Блакитні Крила»41

Партнерство з Україно-швейцарським проектом «Діємо заради здоров'я» 42

Приєднання українських міст до Міланського пакту про міську продовольчу безпеку..... 43

Співпраця з Міністерством економіки України та створення можливостей для залучення бізнесу до поступу реформи шкільного харчування..... 44

VIII – НАВЧАЛЬНІ КУРСИ, ВЕБІНАРИ, ПОСІБНИКИ 45

Травень 2024 року – розробка інформаційних банерів про здорове харчування для облаштування в укриттях..... 45

23 липня 2024 року – тренінг із проведення добросесних закупівель під час реконструкції та капітального ремонту харчоблоків у закладах освіти..... 45

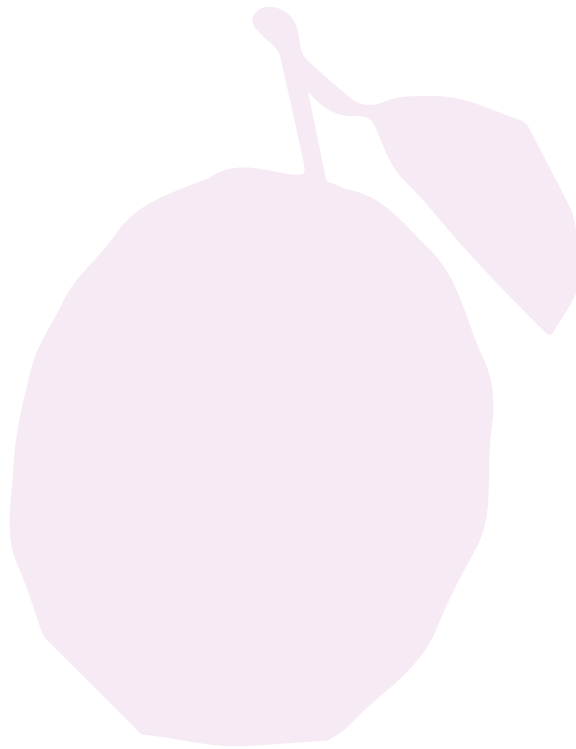
Липень 2024 року – запуск подкасту Cult [Food] про здорове шкільне харчування 46

29 серпня 2024 року – онлайн-вебінар «Особливості організації харчування в укриттях, розташованих у закладах освіти» 46

IX – ДОКУМЕНТИ, ЯКІ БУЛО ЗАТВЕРДЖЕНО В МЕЖАХ РЕФОРМИ 47

14 травня 2024 року – затверджено Типову освітню програму підвищення кваліфікації керівників закладів освіти за напрямом «Впровадження реформи шкільного харчування»..... 47

9 серпня 2024 року – ухвалено зміни щодо механізмів залучення донорських коштів для підтримки реалізації реформи шкільного харчування..... 47

Вітаємо! Представляємо вам другий дайджест від **Команди реформи шкільного харчування**, який висвітлює ключові події з травня по грудень 2024 року на шляху впровадження змін до системи харчування в закладах освіти.

Започаткована у 2020 році за ініціативи Олени Зеленської, реформа впевнено набирає нових обертів, розвивається і переходить на рівень громад. Поступ реформи впродовж 2023 року та за перші чотири місяці 2024-го було описано в [попередньому дайджесті](#).

Наразі реформа шкільного харчування також виходить на міжнародну арену. Тепер Україна має можливість ділитися з іншими власним досвідом та напрацюваннями й принагідно – посилювати партнерство та співпрацю.

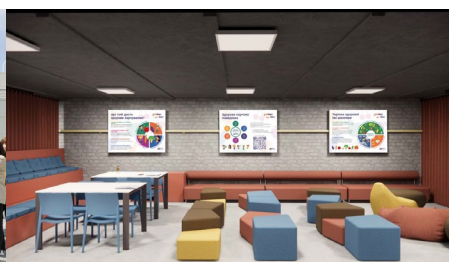
Дякуємо за вашу увагу і тримаємо вас у курсі наших успіхів та звершень! Бажаємо приємного читання!

#комунікуймо

Тисніть, тут наші ресурси:

ЇЖ ТЕ,
ЩО НАСПРАВДІ
ДРАЙВИТЬ

РОЗДІЛ I – МІЖНАРОДНА РОБОТА КОМАНДИ РЕФОРМИ. УКРАЇНА В КОАЛІЦІЇ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ

11-12 червня 2024 року – презентація реформи шкільного харчування на Ukraine Recovery Conference в Берліні

На полях щорічної міжнародної конференції з відновлення України – Ukraine Recovery Conference – Команда реформи шкільного харчування презентувала свої досягнення та напрацювання. Аби наочно ознайомити гостей заходу з перебігом реформи, було створено унікальний проєкт – «Шоу-Кухню», де всі охочі могли продегустувати страви української кухні, які також входять до шкільного меню. Для цього в одному з павільйонів Messe Berlin відтворили справжню шкільну кухню з професійним обладнанням та технологіями, за якими зараз працюють оновлені їдальні та харчоблоки в Україні.

Під керівництвом шеф-кухаря Євгена Клопотенка та керівника Команди реформи шкільного харчування Ореста Степаняка на «Шоу-Кухні» працювали досвідчені кухарі. За два дні команда приготувала близько тисячі порцій борщу із копченою паприкою, вареників з вишнями, рибних січеників та львівського сирника. Цю унікальну експозицію відвідало чимало гостей, зокрема, в перший день

конференції сюди завітала ініціаторка реформи шкільного харчування, перша леді України Олена Зеленська.

12 червня, на другий день URC2024, керівник Команди реформи шкільного харчування Орест Степаняк виступив на Recovery Forum, де розповів про реформу в контексті сталого розвитку. Він підкреслив, що реформа шкільного харчування впливає на якість життя дитини, а також зменшує фінансове навантаження на бюджети родин, сприяє розвитку українських міст та громад і є яскравим прикладом енергоефективності.

Участь Команди реформи шкільного харчування на цьогорічній Ukraine Recovery Conference дозволила презентувати поступ реформи зацікавленим партнерам та організаціям. Яскрава демонстрація напрацювань на полях міжнародної конференції стала можливою завдяки підтримці Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та першої леді України Олени Зеленської.

18 липня 2024 року – презентація дослідження **School Meals Case Study: Ukraine** в межах співпраці з Коаліцією шкільного харчування та Дослідницьким консорціумом шкільного здоров'я та харчування

18 липня в Україні відбувся перший захід у межах Коаліції шкільного харчування, до якої наша держава долучилася у 2023 році. Подія була організована в м. Буча за підтримки ЮНІСЕФ, Бюро ВООЗ в Україні та Всесвітньої продовольчої програми ООН.

“

«Це особлива подія, де Україна в новому для себе статусі: як учасниця Коаліції шкільного харчування – глобального об'єднання понад 100 країн. Це почесно та відповідально. Надмета всієї Коаліції шкільного харчування – виростити здорове покоління зі здоровими харчовими звичками, закладеними ще в дитинстві. Цілі України та Коаліції повністю збігаються. Далі йдемо разом», – зазначила перша леді України Олена Зеленська.

Під час заходу було презентовано результати дослідження School Meals Case Study: Ukraine, проведеного для аналізу організації харчування в закладах освіти по всій Україні. Також з усіма присутніми поділилися успішним досвідом та напрацюваннями, накопиченими за чотири роки реалізації реформи. Зокрема, були відзначені кейси оновлення нормативної бази, модернізації інфраструктури, облаштування пілотної фабрики-кухні та підвищення кваліфікації кухарів.

У межах тематичних панелей Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко, заступник міністра освіти і науки України Андрій Сташків та заступниця міністра економіки України Надія Бігун розкрили питання впливу якісного харчування на здоров'я учнів та економіку країни. Особливу увагу зацентували на важливості забезпечення дітей гарячими обідами для формування здорових харчових звичок у молодого покоління і попередження розвитку неінфекційних захворювань у дорослому віці.

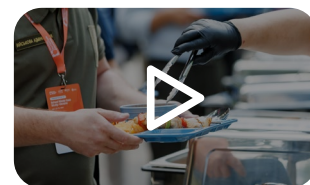
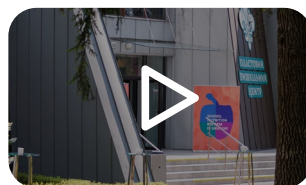
Крім того, учасники заходу обговорили виклики воєнного часу та окреслили нагальні потреби: забезпечення безоплатних шкільних обідів для учнів 1-4 класів та дітей пільгових категорій,

а також модернізація інфраструктури шкільних їдалень та харчоблоків.

Результати своєї роботи також презентували міжнародні партнери, що підтримують реформу шкільного харчування: ЮНІСЕФ, Бюро ВООЗ в Україні, ВПП ООН, Україно-швейцарський проєкт «Діємо для здоров'я» та Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні (EUACI) та громадська організація «Культ фуд».

Не тільки почути про впровадження реформи, а й буквально спробувати її на смак – таку можливість організували працівники першої в Україні фабрики-кухні «Готуємо», що розташована в місті Буча. Під час перерви вони пригощали всіх гостей заходу популярними стравами зі шкільного меню: борщем полтавським, ризотто з овочами, курячими нагетсами та сирниками.

Більше про те, як пройшов захід – на відео Команди реформи:

Повний запис презентації School Meals Case Study: Ukraine можна переглянути [за посиланням](#)

12-13 листопада 2024 року – в Києві відбувся Європейський регіональний саміт шкільного харчування

Україна стала ключовим майданчиком для обговорення зміцнення програм шкільного харчування, обміну досвідом та популяризації культури здорового харчування.

Європейський регіональний саміт шкільного харчування зібрав у Києві близько 500 експертів: українських та європейських високопосадовців, фахівців та громадських активістів, що працюють у сфері. Серед учасників були присутні Прем'єр-міністр України, перша леді України, українські міністри, що відповідають за впровадження реформи, голови обласних державних адміністрацій

та представники міжнародних організацій. Крім того, захід відвідали представники урядів та посольств понад 20 країн, зокрема Норвегії, Фінляндії, Литви, Хорватії, Словенії, Люксембургу, Швейцарії, Словаччини, Європейського Союзу, Австрії, Бразилії, Іспанії, Молдови, Пакистану, Таджикистану, Чехії, Чорногорії, Швеції, Франції, Болгарії та інших.

Подію урочисто відкрив Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль, який наголосив на тому, що здоров'я дітей є пріоритетом для держави. Він також поділився ключовими досягненнями реформи.

«1,8 млн учнів середніх шкіл забезпечені харчуванням. З них близько половини харчуються безкоштовно гарячими сніданками або обідами за кошти, які надає держава. З цього навчального року безкоштовне гаряче харчування доступне для усіх учнів початкових класів. Цього року Уряд спрямував на місця 2 млрд грн. Відбуваються зміни в закупівлі продуктів. Орієнтуємося на локальних виробників, і таким чином стимулюємо фермерство та підприємництво. Здійснюємо планомірну модернізацію харчоблоків у школах усіх регіонів України, які до цього десятиліттями не оновлювалися», – наголосив Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль.

Саміт став ефективною платформою для обміну досвідом між країнами. Участь України дала змогу не лише презентувати досягнення у реформуванні шкільного харчування, але й отримати нові ідеї для подальшого розвитку.

Прогрес реформи шкільного харчування в Україні для всіх гостей представили перша леді України Олена Зеленська,

Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий та Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко. Перша леді України, як ініціаторка реформи шкільного харчування, нагадала про ключові етапи та наголосила на важливості адаптації програми в умовах воєнного часу.

«Їжа – складник успіхів у навчанні й житті. Тому найперше ми зібрали за одним столом одночасно багато різних інституцій: Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Міністерство економіки, представників громадських організацій, включно з експертами в галузі харчування, кухарів, лікарів, нутриціологів, дієтологів – і почали діяти, крок за кроком», – сказала Олена Зеленська.

Саміт проходив на двох сценах – головній та регіональній, що дозволило охопити широкий спектр тем. На основній сцені обговорювалися питання забезпечення якісного та збалансованого харчування для школярів як в Україні, так і в інших європейських країнах. Також акцент було зроблено на тому, як здорове харчування в школах впливає на успішність учнів, їхнє здоров'я та самопочуття. Предметом окремих дискусій стали економічний аспект програм шкільного харчування та сталість фінансування таких програм. Учасники ділилися досвідом і обговорю-

вали механізми, які можуть забезпечити довгострокову підтримку цих ініціатив, підкреслюючи їхню важливість для стабільного розвитку місцевої економіки.

На регіональній сцені йшлося про реалізацію програм шкільного харчування на місцевому рівні. Учасники обговорили, наскільки важливою є участь органів місцевого у забезпеченні належних умов для харчування дітей. Під час дискусії також було порушено питання модернізації шкільних їдалень і кухонь, а також необхідності підвищення кваліфікації персоналу.

Експо-зона саміту представила понад 40 проєктів з різних регіонів України, демонструючи успішний досвід реалізації реформи на місцях. Завдяки цьому гості змогли побачити, як на практиці впроваджуються нововведення. Особливу увагу

Цей саміт став важливою платформою для визначення нових стратегій і політик у сфері шкільного харчування, що сприяють забезпеченню рівного доступу до якісної та корисної їжі для кожної дитини. Захід відбувся за підтримки ЮНІСЕФ, Бюро ВООЗ в Україні, Всесвітня продовольча програма ООН, ПРООН та Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти»

привернула шоу-кухня, де кухарі готували страви зі шкільного меню. Учасники змогли не лише побачити процес приготування, а й продегустувати страви, оцінити їхню якість і смак.

23 листопада 2024 року – презентація ініціативи Ready Meals from Ukraine на Третньому Міжнародному саміті з продовольчої безпеки «Зерно з України»

Третій Міжнародний саміт з продовольчої безпеки, організований в рамках гуманітарної програми «Зерно з України», став важливою платформою для обговорення шляхів подолання глобального голоду та створення стійких продовольчих систем. Захід зібрав світових лідерів, міністрів, представників міжнародних організацій та провідних експертів.

Однією з тем саміту стало шкільне харчування. Україна, реалізуючи реформу шкільного харчування, піднімає це питання на максимальний рівень. Наш досвід впровадження реформи охоплює всі ключові аспекти: від оновлення нормативної бази та модернізації інфраструктури їдалень до підвищення кваліфікації кухарів та популяризації культури здорового харчування. Ці напрацювання є унікальними та можуть стати важливим ресурсом для інших країн, що прагнуть удосконалити систему харчування в закладах освіти.

Україна також активно підтримує гуманітарні ініціативи для країн, які стикаються з нестачею продовольства. У межах програми «Зерно з України» наша держава доставила вже понад 286 тисяч тонн продовольчої допомоги вразливим категоріям населення в Африці.

Як гарант глобальної продовольчої безпеки, Україна також готова підтримувати дітей у країнах, що страждають

від нестачі продовольства. Зокрема, у межах проекту Ready Meals from Ukraine пропонується виготовлення готових до споживання шкільних обідів, що не потребують спеціального зберігання та мають тривалий термін придатності. Ця якісна та безпечна їжа, за підтримки міжнародних донорів, може бути доставлена у регіони, які найбільше потребують гуманітарної допомоги.

“

«Україна є одним із найбільших світових донорів продовольчої безпеки. І ми зберігаємо це наше значення попри повномасштабну війну. Тому так важливо, щоб ми й надалі були разом у захисті продовольчої безпеки, безпеки маршрутів постачання продовольства та інших критичних експортних товарів», – наголосив Президент України Володимир Зеленський.

РОЗДІЛ II – СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ. ОПЕРАЦІЙНИЙ ПЛАН ЗАХОДІВ НА 2025–2027 РОКИ

Грудень 2024 року – стратегічне планування та напрацювання операційного плану заходів з реалізації реформи у 2025–2027 роках

11 грудня 2024 року – II стратегічна сесія

Захід охопив два ключові напрямки реформи – модернізацію інфраструктури шкільних їдалень та розвиток кадрового потенціалу. Учасники обговорили процес оновлення та ремонт шкільних харчоблоків і їдалень відповідно до сучасних стандартів. Особливий акцент було зроблено на впровадженні енергоефективних рішень і дотриманні принципів системи НАССР (ХАССП), що забезпечує безпечне та якісне приготування їжі для учнів.

Окрему увагу приділили розвитку професійних навичок кухарів і медичних працівників. Учасники також обговорили оновлення професійних навчальних програм і впровадження сучасних освітніх стандартів у закладах освіти. Разом було проаналізовано виклики, пов'язані із залученням кваліфікованих кадрів у сферу шкільного харчування, та напрацьовано рішення, спрямовані на підвищення їхньої кваліфікації й ефективності роботи.

Обидві сесії стали майданчиком для активної взаємодії представників уряду, громад, бізнесу та міжнародних партнерів. Напрацьовані рішення дозволять не лише підвищити якість харчування школярів, але й створити міцну основу для стабільності реформи шкільного харчування.

За підтримки ЮНІСЕФ у Києві відбулися дві стратегічні сесії, присвячені реалізації реформи шкільного харчування. Ці заходи мали на меті підсумувати результати 2024 року, проаналізувати досягнення та окреслити стратегічні кроки для впровадження реформи у наступні роки.

4 грудня 2024 року – I стратегічна сесія

Ключовою темою обговорення стала фінансова та інституційна спроможність громад. Учасники зосередили увагу на розширенні фінансування, забезпеченні прозорості закупівель, впровадженні сучасних механізмів контролю якості, підтримці місцевих виробників та активному залученні бізнесу до поступу реформи.

РОЗДІЛ III – РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ:

22-31 травня 2024 року – прийняття проектних заявок для комплексної модернізації шкільних їдалень коштом державної субвенції*

У 2024 році Уряд виділив із державного бюджету 1,5 млрд гривень на придбання обладнання, проведення капітального ремонту та реконструкції їдалень (харчоблоків) у школах. Щоб розподілити ці кошти, Міністерство освіти і науки України оголосило конкурс для відбору проєктів.

Одними з основних вимог отримання субвенції були:

- безпечність умов освітнього процесу (очне/змішане навчання, наявність укриттів або передбачено облаштування до кінця календарного року).
- комплексний підхід до модернізації їдалень (харчоблоків), включно з придбанням обладнання, реконструкцією та/або капітальним ремонтом приміщень.
- гарантія співфінансування проєкту коштом місцевого бюджету, мінімальний розмір якого відповідає індексу податко-спроможності громади.
- подання проєктів за такими технологічними моделями організації харчування: «базова кухня», «опорна кухня», отримувачі фабрики-кухні

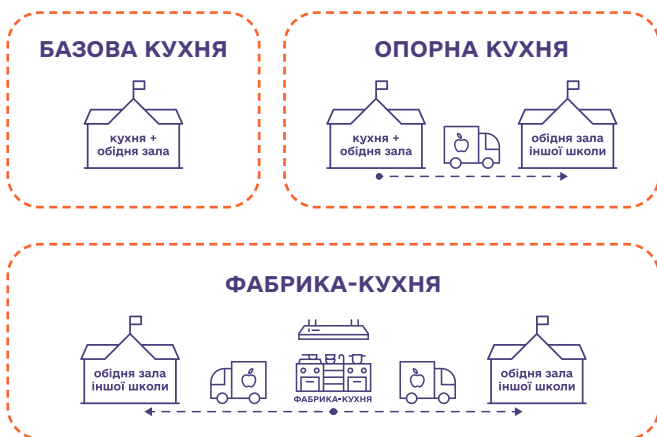
- наявність проєктної документації (ПКД) або технічного завдання на проєктування разом з кошторисом.

- урахування вимог [Кодексу 4:2024 «Настанова з проєктування при будівництві приміщень харчоблоків закладів дошкільної та загальної середньої освіти, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку відповідно до моделей організації харчування»](#) при проєктуванні.

- строк завершення проєкту – до кінця поточного року.

Органи місцевого самоврядування, обласні військові адміністрації (ОВА) подавали проєктні заявки через державну цифрову екосистему для підзвітного управління відновленням [DREAM](#). Це дозволило автоматично сформувати рейтинговий список проєктів відповідно до розрахунку їхньої пріоритетності за бальною системою.

Наповнення даними сторінок відібраних проєктів, моніторинг їх реалізації (включно із даними про закупівлі, звітами про одержані та використані кошти, прогресом виконання робіт, а також їхньою фотофіксацією) також здійснювалися через екосистему DREAM.

* субвенція – це грошова сума, яка надається з державного бюджету як допомога місцевим бюджетам для реалізації визначених цілей.

Червень-серпень 2024 року – Міністерство освіти і науки України провело відбір проєктів для надання субвенції на комплексну модернізацію їдалень у школах

Протягом двох місяців комісія МОН розглядала проєктні заявки, подані для отримання коштів із держбюджету на капітальний ремонт (або реконструкцію) їдалень у школах. До цього процесу також була долучена Команда реформи шкільного харчування та незалежні експерти Антикорупційної ініціативи ЄС в Україні (EUACI).

Фахівці оцінювали проєктні заявки на відповідність затвердженим вимогам і критеріям відбору. Остаточний добір проєктних заявок відбувався під час засідань комісії за участю представників ОВА та територіальних громад.

Усього на конкурсній основі було відібрано 173 проєкти: 139 проєктів за технологічною моделлю «базова кухня», **27** – за технологічною моделлю «опорна кухня» та **7** отримувачів від Фабрики-кухні.

Їх перелік був затверджений [розрапорядженням Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. No 763-р «Про розподіл обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання обладнання, створення та модернізацію \(проведення реконструкції та капітального ремонту\) їдалень \(харчоблоків\) закладів загальної середньої освіти у 2024 році»](#).

Розподіл субвенції на комплексну модернізацію шкільних їдалень

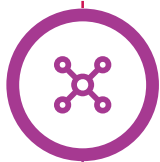
Розподіл коштів державної субвенції на модернізацію шкільних їдалень: як відбувався цей процес?

17 травня 2024 року – Кабінет Міністрів України вніс зміни до постанови від 16 лютого 2022 року №120 «Про затвердження Порядку надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання обладнання, створення та модернізацію їдалень (харчоблоків) у закладах загальної середньої освіти».

до 31 травня 2024 року – здійснювалося прийняття заявок на фінансування ремонту шкільних їдалень коштом субвенції та пріоритезація цих заявок з використанням державної цифрової екосистеми для підзвітного управління відновленням DREAM.

3-7 червня 2024 року – обласні військові адміністрації погоджували рейтинговий перелік проектів, пріоритезований екосистемою [DREAM](#).

з 17 червня 2024 року – до роботи з розгляду проектних заявок залучено незалежних експертів Антиторупційної ініціативи ЄС в Україні (EUACI). Фахівці провели оцінку ризиків у проектній документації, що допомогло мінімізувати будь-які технічні, бюджетні або санкційні ризики.

до 25 липня 2024 року – комісія МОН провела перевірку відповідності поданих проектів вимогам Порядку та умов надання субвенції та сформувала остаточний перелік об'єктів для фінансування коштом субвенції.

13 серпня 2024 року – Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження [«Про розподіл обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання обладнання, створення та модернізацію \(проведення реконструкції та капітального ремонту\) їдалень \(харчоблоків\) закладів загальної середньої освіти у 2024 році»](#).

22 жовтня 2024 р. – внесено зміни у додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 763. Кількість відібраних проектів для фінансування за рахунок субвенції збільшено до 173.

Вересень-грудень 2024 року – реалізація проєктів коштом субвенції на комплексну модернізацію їдалень у школах

Реалізація проєктів передбачала комплексну модернізацію їдалень, включаючи закупівлю сучасного обладнання, реконструкцію та проведення капітального ремонту приміщень. Упродовж осені та початку

зими заклади освіти активно здійснювали ремонтні роботи, щоб уже у 2025 році запустити оновлені кухні.

Надання коштів з державного бюджету стало ключовою підтримкою у досягненні стратегічних цілей реформи шкільного харчування. Крім того, субвенція передбачала співфінансування з місцевих бюджетів, і на це громади додатково виділили майже 0,5 млрд грн. Така модель співпраці забезпечила ефективне об'єднання зусиль держави та громад.

Комплексна модернізація інфраструктури створює умови для якісного та безпечного харчування дітей, а також покращує умови роботи для працівників харчоблоків.

РОЗШИРЕННЯ МЕРЕЖІ ФАБРИК-КУХОНЬ:

Весна – зима 2024 року – триває будівництво другої Фабрики-кухні в місті Лозова Харківської області

Наразі триває спорудження другої фабрики-кухні в Україні. Проєкт буде реалізований у місті Лозова Харківської області за ініціативи першої леді України та за фінансової підтримки The Howard G. Buffett Foundation. Очікується, що збудована фабрика-кухня забезпечить готовими обідами заклади освіти Лозівської та Близнюківської територіальних громад, де навчається майже 14 тис. учнів.

28 травня 2024 року – перспективні проєкти фабрик-кухонь презентовано на нараді з першою леді України Оленою Зеленською

Подальший розвиток реформи шкільного харчування передбачає розширення мережі фабрик-кухонь по всій Україні. Чимало регіонів планує використовувати цю технологічну модель організації харчування, наслідуючи успішний досвід пілотного проєкту фабрики-кухні «Готуємо» в Бучі.

Перспективи будівництва нових таких підприємств обговорили на нараді з першою леді Оленою Зеленською. На цій робочій зустрічі виступили керівники Київської, Чернігівської та Запорізької обласних військових адміністрацій, а також мери міст Вишневе та Славутич. Вони презентували перспективні плани щодо реалізації проєктів фабрик-кухонь у своїх регіонах:

- У **Запоріжжі** планують створити фабрику-кухню в укритті. Реалізація цього проєкту допоможе повернути дітям із прифронтової області втрачену можливість навчатися офлайн, оскільки підприємство зможе безперервно забезпечувати гарячим харчуванням 31 заклад освіти міста та передмістя.

- У **Вишневій територіальній громаді (Київська обл.)** розглядається ідея співпраці з приватним інвестором. Проєктна потужність фабрики-кухні буде розрахована на приготування 15 000 порцій. Це забезпечить потреби закладів освіти всієї територіальної громади, а також допоможе оптимізувати систему організації харчування та розв'язувати кадрові проблеми.

- Фабрика-кухня в **м. Славутичі Чернігівської області** зможе забезпечити готовими обідами заклади освіти, де навчаються близько 6000 дітей.

Розширення мережі фабрик-кухонь допоможе створити рівні можливості в отриманні якісної та здорової їжі в закладах освіти, як у великих містах, так і в найменших селах. Крім того, централізація виробництва сприятиме кращому контролю якості, що є надзвичайно важливим для дитячого харчування.

18 жовтня 2024 року – презентовано концепт проєкту фабрики-кухні в Шептицькому в межах форуму «Справедлива трансформація вугільних громад України»

Форум «Справедлива трансформація вугільних громад України» був присвячений обговоренню викликів і можливостей переходу до сталого розвитку. Захід об'єднав представників влади, бізнесу, громадськості та міжнародних партнерів, щоб спільно визначити шляхи для справедливої трансформації вугільних регіонів України.

Серед ключових тем форуму – поступовий перехід до відновлюваних джерел енергії, стимулювання економічного зростання, створення нових робочих місць і інтеграція України в європейське середовище.

Важливим елементом програми стала презентація концепту проєкту фабрики-кухні в м. Шептицький, створеного на основі успішного досвіду впровадження аналогічної ініціативи в Бучі. Цей проєкт спрямований на розвиток місцевого підприємництва, покращення якості життя та активізацію економічного розвитку регіону. Крім того, ініціатива враховує соціальні й культурні аспекти трансформації, забезпечуючи справедливий підхід на кожному етапі змін.

“

«У громаді навчається близько 11 тисяч дітей в 35 закладах. Відкриття однієї фабрики-кухні дозволить забезпечити якісним здоровим харчуванням усіх вихованців нашої громади, призведе до значної економії бюджетних коштів та створить нові робочі місця», – зазначив міський голова Шептицького Андрій Залівський.

КУЛІНАРНІ ХАБИ:

Травень-грудень 2024 року – триває робота над створенням кулінарних хабів коштом державної субвенції*

У 2024 році Уряд виділив 92,7 мільйона гривень для створення мережі навчально-практичних центрів для підвищення кваліфікації кухарів. Усього в межах субвенції в Україні буде створено 11 кулінарних хабів. На базі цих центрів кухарі будуть проходити теоретичні та практичні тренінги.

Фахівці навчатимуться готувати страви зі шкільного меню на традиційному та сучасному обладнанні. Ті, хто успішно пройдуть тренінги, отримають сертифікати та зможуть навчати своїх колег – шкільних кухарів і викладачів профтехучилищ, які готують студентів-кухарів.

* субвенція – це грошова сума, яка надається з державного бюджету як допомога місцевим бюджетам для реалізації визначених цілей.

Серпень 2024 року – розпочато підготовку зі створення хабів кулінарного спрямування на базі трьох закладів професійної освіти за підтримки DECIDE

Влітку Швейцарсько-український проєкт DECIDE запустив новий напрям – «DECIDE: ПРОФТЕХ» – для розвитку системи кар'єрного супроводу молоді з фокусом на професійне спрямування.

Ключова мета цього проєкту – модернізація системи професійної освіти в Україні.

У межах ініціативи планується створити **3 хаби кулінарного спрямування на базі:**

- **КНЗ КОР «Васильківський Професійний Ліцей» (Київська обл.);**
- **ДПТНЗ «Сокальський професійний ліцей» (Львівська обл.);**
- **Чернігівського центру ПТО.**

Там будуть навчатися майбутні кухарі, а також зможуть підвищити кваліфікацію ті, хто вже працює в шкільних їдальнях.

Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» впроваджується в Україні консорціумом у складі ГО DOCCU та Цюрихського педагогічного університету за підтримки Швейцарії.

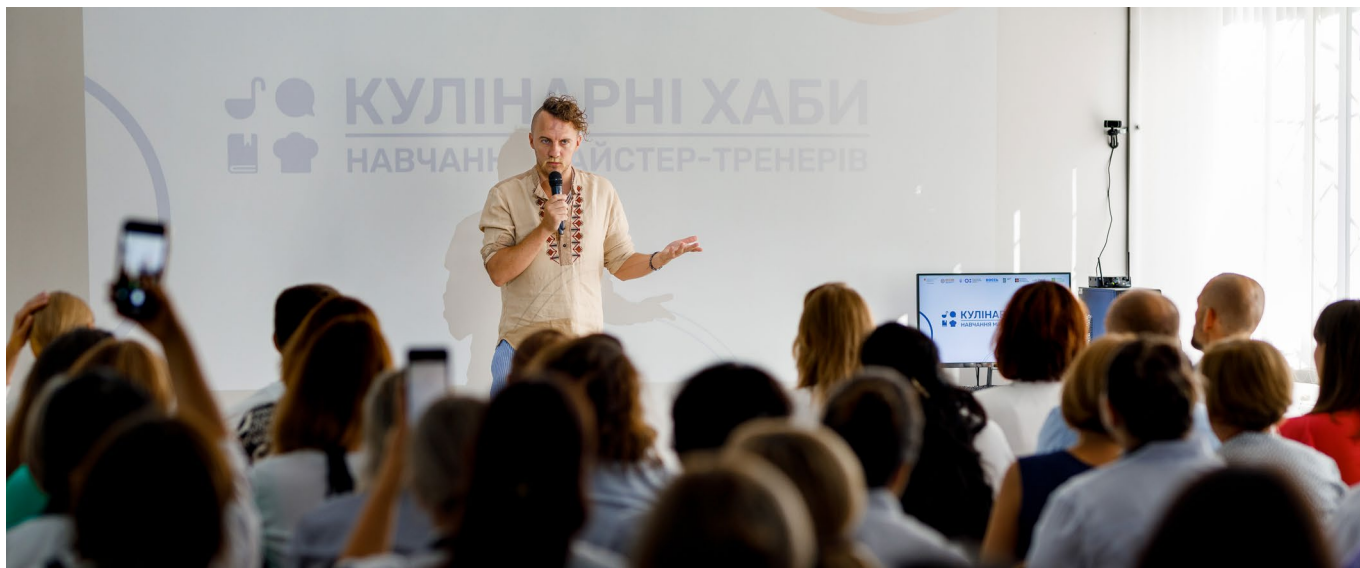
19-23 серпня 2024 року – практичне навчання майстрів закладів професійної освіти в межах ініціативи «Кулінарні хаби. Навчання майстер-тренерів»

У межах ініціативи «Кулінарні хаби. Навчання майстрів-тренерів» відбулася перепідготовка викладачів закладів професійної освіти з різних регіонів України. Навчання майстрів передбачало кілька етапів: спершу **286** фахівців відвідали онлайн-курси, а потім з-поміж них було обрано **52** кращих спеціалістів для проходження практичної частини.

Офлайн-тренінги для відпрацювання навичок відбулися 19-23 серпня на базі «кулінарного хабу» при ДПТНЗ «Бориспільський професійний ліцей». Там майстри ознайомилися з усіма нормами та стандартами, навчилися правильно організувати виробничий процес, а також пропрацювали страви з оновленого шкільного меню.

Після завершення курсу всі учасники отримали сертифікати, щоб проводити навчання в кулінарних хабах для майбутніх кухарів та працівників шкільних харчоблоків. Це дозволить не лише популяризувати професію кухаря, а й суттєво підвищить якість шкільного харчування на місцях.

Ініціатива з підвищення кваліфікації майстрів впроваджується в межах втілення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року. Практичні тренінги були реалізовані громадською організацією Cult Food за підтримки Швейцарсько-українського проекту DECIDE, що впроваджується в Україні консорціумом у складі ГО DOCCU та PHZH за підтримки Швейцарії.

Партнерами проекту також виступили Міністерство освіти і науки України, Команда реформи шкільного харчування та громадська організація «Національна асоціація громадського харчування».

«Проект DECIDE підтримує велику кількість реформ в освіті. За багато років ми переконалися, що можна оновити обладнання, розробити найкращі у світі рецепти, але без команди мотивованих людей, які по-справжньому вірять в зміни, жодної реформи не здійснити. Понад 50 майстрів виробничого навчання з усіх областей України стануть тими агентами змін, які не лише будуть навчати майбутніх кухарів та перенавчати тих, хто сьогодні працює на харчоблоках в українських школах, а також навчають своїх колег. Адже наша спільна мета, щоб діти в Україні були здоровими та щасливими!», – зазначила менеджерка Швейцарсько-українського проекту DECIDE Валентина Полторак.

РОЗДІЛ IV – ПОСИЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД. КАСКАДНИЙ МЕТОД ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ

14 червня 2024 року – селекторна нарада за участі Олени Зеленської щодо проміжних результатів роботи з регіонами в межах каскадного методу впровадження реформи

Ключовим питанням зустрічі став стан впровадження комплексних регіональних програм реалізації Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року, схваленої Кабінетом Міністрів України в жовтні 2023 року. До наради долучилися Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий, заступник міністра освіти і науки Андрій Сташків, керівник Команди реформи шкільного харчування Орест Степаняк, а також представники 21 обласної військової адміністрації. Захід очолила ініціаторка реформи шкільного харчування, перша леді Олена Зеленська.

Дотримання на регіональному рівні всіх чотирьох цілей державної Стратегії є ключовим аспектом впровадження реформи шкільного харчування.

Сьогодні, завдяки каскадному методу, вона переходить на рівень областей та громад, і тому важливо планувати подальші етапи роботи.

Наступним кроком має стати реалізація заходів, передбачених комплексними регіональними програмами. Вони були розроблені з урахуванням місцевих особливостей за підсумками 19 регіональних форумів, проведених Командою реформи шкільного харчування з червня 2023 по квітень 2024 року в межах каскадного методу впровадження реформи. Наразі серед пріоритетних завдань – удосконалення системи закупівель і поліпшення якості харчування, модернізація інфраструктури їдалень, підвищення кваліфікації кухарів, формування навичок та культури здорового харчування в учнів.

Травень-липень 2024 року – проведення серії відкритих екскурсій фабрикою-кухнею «Готуїмо» в м. Буча для представників регіонів і територіальних громад

Фабрика-кухня, збудована у 2023 році за ініціативи першої леді Олени Зеленської та за фінансової підтримки американського мецената Говарда Г. Баффета, слугує взірцем сучасних технологічних рішень. Особливо, якщо йдеться про перспективи розширення мережі таких підприємств по всій країні. Щоб продемонструвати зацікавленим сторонам усі процеси виробництва, Команда реформи шкільного харчування ініціювала серію відкритих екскурсій фабрикою-кухнею «Готуїмо» в місті Буча.

«Реформа шкільного харчування – це не тільки про фабрику-кухню, це також про можливості, які дає реформа. Впроваджувати реформу в той чи інший спосіб – облаштовувати опорну кухню чи базову кухню – у кожного з варіантів є свій потенціал, і ми готові допомагати, підтримувати, навчати та залучати. Реформа шкільного харчування – це не про примус, це про добровільне і щире бажання змінювати майбутнє наших дітей на краще», – зауважив Орест Степаняк, керівник Команди реформи шкільного харчування.

•• **21 травня 2024 року** відбулася відкрита екскурсія фабрикою-кухнею «Готуїмо» в м. Буча для учасників практичного семінару «Розвиток освіти в територіальних громадах», організованого швейцарсько-українським проектом DECIDE «Децентралізація для розвитку демократичної освіти».

Під час заходу керівники органів управління освітою територіальних громад, голови громад, а також депутати місцевих рад змогли ознайомитися з роботою фабрики-кухні «Готуїмо».

Гості побачили всі етапи виробничого процесу – від зберігання сировини, до приготування страв, пакування та подальшої логістики до навчальних закладів.

•• **26 липня 2024 року** фабрику-кухню в Бучі відвідали представники Запорізької, Харківської, Полтавської, Львівської, Волинської, Закарпатської та Сумської областей. Під час візиту вони мали змогу наочно ознайомитись із концептом підприємства. Також вони змогли побачити виробничі потужності: цехи для зберігання продуктів, зони для приготування їжі, оснащені сучасним обладнанням, та камери шокowego охолодження.

23 серпня 2024 року – нарада щодо шляхів розширення використання Е-каталогу Prozorro-market у межах реформи шкільного харчування

Для пошуку нових можливостей вдосконалення процесу закупівель Команда реформи шкільного харчування ініціювала робочу нараду з фахівцями ДУ «Професійні закупівлі», які адмініструють електронний каталог Prozorro-market.

Prozorro-market є основним закупівельним інструментом у межах реформи шкільного харчування. Е-каталог працює за принципом інтернет-магазину, що дозволяє закладам освіти швидко, ефективно та ощадливо закуповувати потрібні продукти та сировину. Загалом цей інструмент значно спрощує роботу тих, хто організовує харчування в школах і дитячих садках, усуває корупційні ризики та мінімізує маніпуляції з цінами.

Під час зустрічі фахівцям ДУ «Професійні закупівлі» провели екскурсію виробничими потужностями фабрики-кухні «Готуїмо» в Бучі. Гостям показали всі етапи роботи:

від зберігання продуктів, закуплених через Prozorro Market, до приготування їжі на сучасному обладнанні.

На робочій нараді спеціалісти обговорили перспективи розширення функціональних можливостей Prozorro-market. Серед ключових напрямів – розширення асортименту продукції, включаючи можливість закупівлі сучасного обладнання для їдалень і харчоблоків. Окрему увагу приділили питанням залучення більшої кількості постачальників. Цей крок допоможе підвищити конкуренцію серед постачальників і розширити асортимент продукції, що використовується для приготування страв.

За підсумками зустрічі було ухвалено рішення створити спільну робочу групу. Її завданням стане оптимізація процесу закупівель та розширення кола постачальників.

13 вересня 2024 року – нарада щодо реалізації механізму державно-приватного партнерства

Реформа шкільного харчування активно залучає бізнес до різних напрямів: від постачання продуктів до надання кейтерингових послуг. Ми прагнемо спростити ці процеси, але й робимо їх зрозумілішими та доступнішими для широкого кола підприємців.

Одна з найбільш перспективних можливостей для інвестицій – створення нових фабрик-кухонь по всій країні. Ці інноваційні підприємства оптимізують організацію харчування, забезпечуючи збалансованим харчуванням дітей у кількох навколишніх громадах. Виробничі потужності таких фабрик дозволяють готувати від 10 до 15 тисяч порцій щодня, що забезпечить стабільну річну ефективність щонайменше на 10%.

Розуміючи величезний потенціал державно-приватного партнерства, Команда реформи ініціювала зустріч із заступницею міністра економіки України Надією Бігун, заступником міністра освіти і науки Андрієм Шашковим та представниками Агенції ДПП. Фахівці обговорили перспективи державно-приватного партнерства та визначили потенційні проекти та наступні кроки.

30 вересня 2024 року – участь Команди реформи шкільного харчування у форумі «Prozorro Market: win-win для держави та бізнесу»

Команда реформи шкільного харчування, як один із ключових стейкхолдерів Prozorro Market, взяла участь у форумі «Prozorro Market: win-win для держави та бізнесу». Керівник Команди реформи, Орест Степаняк, долучився до панельної дискусії, де обговорювали перспективи розвитку е-каталогу та вдосконалення сфери публічних закупівель.

У своєму виступі Орест Степаняк пригадав, із чого все починалося, адже Prozorro Market розвивався разом із реформою.

У 2020 році, коли ми почали комунікувати з місцевими громадами, стало очевидно, що однією з найбільших проблем для них були довгі, складні та непрозорі процеси закупівлі харчових продуктів. Щоб поступово розв'язувати цю проблему, Команда реформи розпочала співпрацю з ДУ «Професійні закупівлі».

З березня 2024 року всі громади мають закуповувати харчові продукти через Prozorro Market. Це значно спрощує життя тим, хто організовує харчування в школах і дитячих садках, забезпечуючи швидкість, прозорість і ефективність закупівель.

Під час виступу Орест Степаняк також окреслив нові виклики та амбітні завдання. Наступним кроком має стати впровадження послуг з організації харчування до е-каталогу. Цей етап є викликом, адже Prozorro Market досі не працював з послугами. Проте Команда реформи готова всебічно сприяти запуску нових процесів і розширенню функціоналу каталогу.

“

«Сьогодні ми прагнемо налагодити закупівлі таким чином, щоб вони функціонували як злагоджені бізнесові процеси. Ми створюємо сприятливі умови для ринку: у школах є достатня кількість дітей, які харчуються, локальні підприємці зацікавлені в постачанні продуктів, а рівень фінансування громад дозволяє підприємцям працювати в гідних умовах. Це взаємовигідна ситуація для всіх учасників процесу», – розповів під час виступу керівник Команди реформи шкільного харчування Орест Степаняк.

Жовтень 2024 року – запровадження безоплатного гарячого харчування для учнів 1-4 класів

Від жовтня Уряд України забезпечує безоплатним одноразовим харчуванням учнів 1–4 класів. Для цього за ініціативою Президента України з бюджету на 2024 рік було виділено 2 мільярди гривень. Ці кошти були передані місцевим громадам у формі субвенції.

Державна субвенція дала змогу забезпечити рівний доступ до збалансованого харчування для всіх учнів початкової школи. Раніше гарячими обідами забезпечували лише дітей пільгових категорій, а фінансування здійснювалося з місцевих бюджетів. Деякі громади частково покривали витрати на харчування для учнів 1-4 класів, але обсяги підтримки залежали від наявності фінансових ресурсів.

Державна підтримка у вигляді субвенції спрямована на забезпечення одноразовим гарячим харчуванням учнів початкових класів, які навчаються у школах, гімназіях, ліцеях комунальної форми власності в очному або очно-дистанційному форматі. Під одноразовим гарячим харчуванням розуміються як сніданки, так і обіди – залежно від організації навчання.

Заклади освіти можуть використовувати кошти субвенції для придбання продуктів або для оплати послуг кейтерингу чи аутсорсингу. У 2024 році на харчування одного учня було закладено 50 грн на один навчальний день. Місцеві громади мали можливість дофінансовувати програму коштом місцевих бюджетів, а також залучати додаткові джерела фінансування – наприклад, допомогу від партнерів.

У 2025 році Уряд продовжить забезпечувати учнів 1–4 класів безоплатними сніданками або обідами. З січня по червень 2025 року субвенція діятиме без змін – для цього у бюджеті на 2025 рік передбачено 2,9 млрд гривень.

Нині Міністерство освіти і науки України готує новий порядок використання субвенції з урахуванням коментарів від громад. Очікується, що уряд ухвалить відповідну постанову у грудні, аби з січня 2025 року громади могли організувати харчування учнів початкової школи коштом субвенції.

Також Президент України ініціював розширення програми безоплатного харчування для школярів, поступово охоплюючи учнів середніх і старших класів (5–11/12 класи). Ця ініціатива спрямована на підвищення якості шкільного харчування та забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхнього соціального статусу. Реалізація програми запланована на 2025–2026 навчальний рік і стане важливим кроком до створення здорового харчового середовища для школярів по всій Україні.

21 жовтня 2024 року – Одеська область продемонструвала досягнення реформи шкільного харчування під час престуру

Аби продемонструвати досягнення реформи шкільного харчування на прикладі одного регіону, Команда реформи організувала престур по Одеській області. Протягом поїздки журналісти ознайомилися з різними моделями організації харчування дітей: відвідували заклади з базовими та опорними кухнями, спостерігали за процесом реконструкції харчоблока та їдальні, а також відвідали кулінарний хаб. Учасники престуру дізналися про деталі реалізації державної субвенції на модернізацію харчоблоків.

На заході були присутні перша леді Олена Зеленська, Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко, начальник Київської ОВА Руслан Кравченко, заступниця керівника Офісу Президента України Ірина Верещук, заступник міністра освіти і науки України Андрій Сташків, заступниця міністра економіки України Тетяна Бережна, голова ЮНІСЕФ в Україні Мунір Мамедзаде, представниця Швейцарсько-українського проекту DECIDE Валентина Полторак, Генеральна директорка директорату професійної освіти Ірина Шумік, начальник Одеської ОВА Олег Кіпер. Модератором події став керівник Команди реформи шкільного харчування Орест Степаняк.

Першим відвідали заклад дошкільної освіти, де всі ознайомилися з моделлю «базової кухні». Вона передбачає приготування їжі всередині закладу тільки для його вихованців. Цей дитячий садок щодня забезпечує чотириразове харчування близько 90 дітей. Під час візиту директорка закладу продемонструвала, як влаштована робота на кухні.

Наступним об'єктом став ліцей, де триває комплексний ремонт харчоблока та їдальні за кошти державної субвенції. Ліцей готується до запуску «базової кухні» завдяки фінансуванню з державного та місцевого бюджетів у розмірі 24,4 млн гривень. Під час презентації голова громади та представники обласної адміністрації поділилися досвідом участі у конкурсному відборі для розподілу субвенції та розповіли про плани щодо завершення проєкту.

Делегація також ознайомила з роботою закладу освіти, де функціонує «опорна кухня». Ця модель передбачає приготування їжі для учнів закладу, а також доставку обідів для дітей з сусідніх шкіл. Щодня тут готують їжу для понад 900 дітей із трьох закладів освіти громади. На цій локації також обговорювалося питання забезпечення учнів 1-4 класів безоплатним харчуванням за кошти держави.

Фінальним став заклад професійно-технічної освіти, де функціонує кулінарний хаб. Тут навчаються студенти за спеціальністю «кухар», а також проходять перекваліфікацію працівники шкільних їдалень. Гості побачили, як проходить теоретичне та практичне навчання фахівців. Крім того, під час заходу було організовано телеміст із двома іншими центрами, що дало змогу в режимі реального часу спостерігати за навчальним процесом кухарів.

РОЗДІЛ V – РОБОТА НАД СТВОРЕННЯМ РЕКОМЕНДАЦІЙ З ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ ДІТЕЙ В УКРИТТЯХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

8 травня 2024 року – робоча поїздка Команди реформи шкільного харчування до Харківської області

Команда реформи шкільного харчування спільно з представниками Міністерства охорони здоров'я України відвідала Харківщину, щоб ознайомитись з умовами навчання учнів у регіоні, що перебуває під постійними обстрілами ворога. Експерти зустрілися з керівниками місцевих закладів освіти та обговорили питання організації харчування та модернізації інфраструктури. Зокрема, вони відвідали МетроШколу – один з найвідоміших навчальних закладів України, що знаходиться в Харківському метрополітені. Навчання в МетроШколі проходить у комбінованому форматі, наразі на п'яти станціях метрополітену облаштовано та функціонують 17 кабінетів, і навчаються 2210 дітей. Команда реформи поспілкувалась з вчителями та мала змогу спостерігати за навчанням та харчуванням дітей в нестандартних, але вже звичних для дітей умовах.

Також у межах відрядження, Команда реформи шкільного харчування завітала до Державного навчального закладу «Слобожанський регіональний центр професійної освіти», де готують спеціалістів за напрямками: «Кухар закладу освіти. Пекар», «Кухар. Кондитер», «Кухар. Пекар».

Крім того, Команда реформи шкільного харчування відвідала м. Лозова в Харківській області, де за фінансової підтримки Фонду Говарда Г. Баффета прямо зараз будується друга в Україні фабрика-кухня. Фахівці змогли оцінити хід виконання робіт, а також зустрілися з керівниками та працівниками Лозівських ліцеїв №1, №2 та №12, які обслуговуватиме майбутнє підприємство.

17 серпня 2024 року – робоча поїздка Команди реформи шкільного харчування до Запоріжжя

Команда реформи шкільного харчування вирушила до Запоріжжя, щоб оглянути приміщення, де невдовзі планують збудувати нову фабрику-кухню. Підприємство стане по-справжньому унікальним, адже його планують розмістити в укритті.

Харчування є неодмінною частиною освітнього процесу, тож завдяки цьому

проєкту діти з прифронтової області зможуть повернутися до навчання в змішаному форматі. Очікується, що фабрика-кухня зможе щодня готувати близько 15 000 порцій поживних обідів та доставляти їх до 31 закладу освіти міста.

Червень-серпень 2024 року – напрацювання змін до Постанови № 305 «Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку»

Команда реформи шкільного харчування спільно з експертами Міністерства освіти й науки України та Міністерства охорони здоров'я України напрацювали зміни

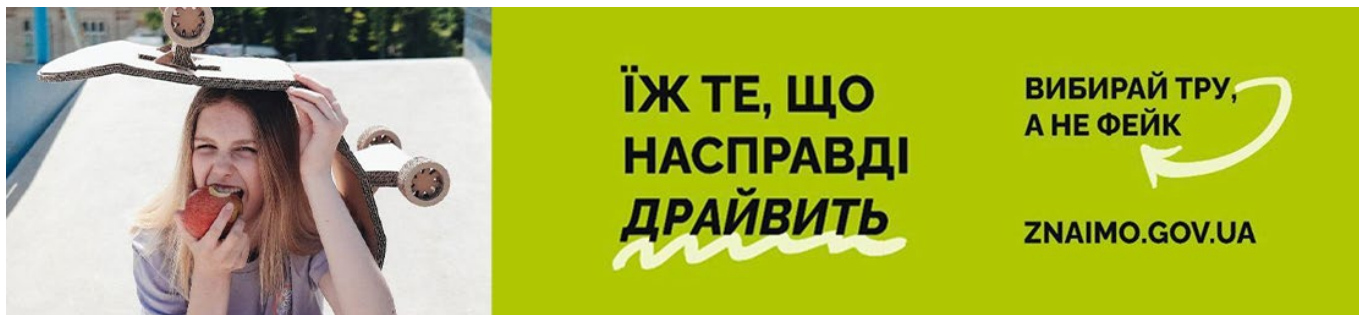
до 305 Постанови. Пропозиції змін стосуватимуться механізмів забезпечення харчуванням в укриттях закладів освіти та дитячих закладів оздоровлення та відпочинку.

РОЗДІЛ VI – КОМУНІКАЦІЯ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ

Травень 2024 року – фільмування відеопроєкту, присвяченого кращим практикам втілення реформи шкільного харчування у громадах

Команда реформи шкільного харчування спільно з Всеукраїнською асоціацією громад підготували серію відеороликів про успішні кейси громад на шляху до впровадження реформи. Невдовзі ми презентуємо досвід п'яти закладів освіти Київської, Львівської, Одеської та Миколаївської областей, щоб переконати всіх, що реформа це про позитивні зміни та про розвиток, а також – про майбутнє наших дітей.

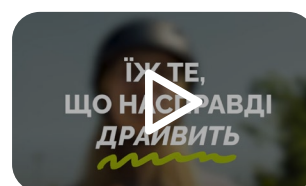
Серпень 2024 року – нова хвиля комунікаційної кампанії «Головне – що всередині»

В серпні стартувала друга хвиля всеукраїнської комунікаційної кампанії «Головне – що всередині», яка навчає підлітків обирати корисні та якісні продукти, а не їхні менш здорові альтернативи. «Вибирай тру, а не фейк» – саме цю пораду має дати кожен дорослий своїй дитині, а вона – друзям.

Комунікаційну кампанію «Головне – що всередині» реалізує ЮНІСЕФ у межах програми з формування культури здорового харчування серед дітей і молоді.

Кампанія є частиною реформи шкільного харчування з ініціативи першої леді Олени Зеленської у співпраці з Міністерством освіти і науки України, Міністерством охорони здоров'я України й Командою реформи шкільного харчування.

Про важливість правильного харчування дивіться у відео:

РОЗДІЛ VII – ПАРТНЕРСТВО ТА СПІЛЬНІ ПРОЄКТИ. ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА РЕФОРМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ

Впровадження реформи шкільного харчування в Україні відбувається за підтримки міжнародних організацій – ЮНІСЕФ, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Всесвітньої продовольчої програми ООН, Фонду Говарда Г. Баффета, Україно-швейцарського проєкту «Діємо для здоров'я» та Швейцарсько-українського проєкту DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти».

Партнерство з ЮНІСЕФ

ЮНІСЕФ підтримує впровадження реформи від самого початку, а з моменту створення проєктного офісу впровадження реформи, надає фінансову та технічну підтримку його діяльності.

Завдяки цій співпраці було втілено низку важливих ініціатив для формування культури здорової харчової поведінки серед дітей та їхніх батьків/опікунів.

Основні результати за травень-серпень 2024 року:

- залучено **327 451** унікального користувача до онлайн-платформи «ЗНАЇМО» – основного каналу комунікації, що інформує освітян, школярів, батьків, управлінців і представників бізнесу про найактуальніші теми в організації харчування в закладах освіти;
- **107 044** унікальних користувачів розрахували індекс маси тіла за допомогою ІМТ калькулятора, створеного на [онлайн-платформі «ЗНАЇМО»](#);
- **1 750 000** дітей та підлітків охоплено контентом про здорові харчові звички на TikTok-каналі HRAIMO, який реалізує ЮНІСЕФ разом з ГО «Культ фуд». У межах цієї ініціативи було залучено до активної взаємодії **516 000** унікальних користувачів;

- **6 946 907** людей побачили нову хвилю всеукраїнської комунікаційної кампанії «Головне – що всередині», мета якої – навчити підлітків обирати корисні та якісні продукти, а не їх менш здорові альтернативи. До актиацій долучилося понад **47 629** батьків та дітей.

Партнерство з ВПП ООН та фінансова підтримка щоденного гарячого харчування для учнів у 16 областях України

За спільною ініціативою Міністерства освіти і науки України та Всесвітньої продовольчої програми Організації Об'єднаних Націй (ВПП ООН) у 2024–2025 навчальному році буде частково профінансовано харчування для понад 160 тисяч молодших школярів у 16 регіонах України.

У межах підтримки ВПП перерахує 30% вартості харчування. Участь у програмі беруть Київська, Миколаївська,

Одеська, Сумська, Вінницька, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська, Черкаська, Чернігівська, Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька та Харківська області.

Також ВПП профінансує 50% вартості шкільного харчування для 18 тисяч дітей, які навчаються у підземних школах Запоріжжя та Харкова.

Бюджетна підтримка від Європейського Союзу для впровадження реформи шкільного харчування в Україні у 2025 році

Європейський Союз надасть 64 млн євро бюджетної підтримки для впровадження реформи шкільного харчування в Україні у 2025 році. Виділені кошти будуть спрямовані на фінансування програми безоплатного харчування учнів початкових класів.

Уряд України схвалив проєкт Додаткової угоди № 2 між Урядом України та

Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування заходу «Підтримка швидкого відновлення України (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)». Укладання Додаткової угоди № 2 створить правові підстави для виділення ЄС коштів для фінансування у 2025 році безоплатного харчування для учнів 1-4 класів.

Партнерство зі Швейцарсько-українським проєктом DECIDE «Децентралізація для розвитку демократичної освіти»

Швейцарсько-український проєкт DECIDE спрямований на підтримку реформ в освіті та процесів децентралізації для розвитку в Україні ефективної системи управління освітою. Головна мета проєкту – допомогти жителям територіальних громад долучитися до демократичного врядування та отримати рівний доступ до якісної освіти. DECIDE реалізується ГО DOCCU у партнерстві з Цюрихським педагогічним університетом (PHZH) за підтримки Швейцарії, представленої Швейцарською агенцією розвитку та співробітництва (SDC).

З 2020 року DECIDE підтримує впровадження реформи шкільного харчування. **Зокрема, у період з травня по серпень 2024 року було втілено низку важливих заходів:**

- у межах ініціативи DECIDE Summer Clubs «Ми вдома – в Україні» було створено умови для активного та змістовного дозвілля малечі. Цьогоріч в ініціативі взяли участь близько **8500** дітей з **27** територіальних громад. Перебуваючи в літніх клубах, вони опанували принципи здорового харчування та займалися руховою активністю.
- підвищено кваліфікацію близько **500** представників місцевого самоврядування (керівників органів управління освітою

територіальних громад, голів громад, а також депутатів місцевих рад). Навчальні програми, зокрема, включали теми з організації харчування в закладах освіти.

- підтримано ініціативу «Кулінарні Хаби. Навчання майстер-тренерів», в її межах було організовано тренінги для того, щоб змінити шкільне харчування в громадах. У онлайн-навчанні взяли участь близько **286** фахівців. Потім з-поміж них було обрано **52** кращих спеціалістів для проходження практичної частини. Після завершення курсу всі учасники отримають сертифікати та зможуть ділитися знаннями зі своїми колегами.

- розпочато ініціативу «DECIDE: ПРОФТЕХ» для підтримки модернізації системи професійної освіти в Україні. У межах цієї ініціативи планують створити три хаби кулінарного спрямування.

- у межах проєкту «DECIDE: ПРОФТЕХ» проведено профорієнтаційний конкурс «Кулінарний батл». Участь у конкурсі взяли близько 300 учнів та учениць 8-9 класів регіонів-партнерів DECIDE – з Київської, Львівської, Одеської, Полтавської та Чернігівської областей. Конкурс дозволив підліткам побачити, наскільки цікавими можуть бути робітничі професії, та зрозуміти, які перспективи та можливості відкриває професійно-технічна освіта. Загалом учасники спробували себе у різних професіях та визначили, яка діяльність у них виходить найкраще.

- триває ремонт харчоблока школи №13 м. Чернігів в межах комплексної реконструкції закладу освіти.

Партнерство з Антикорупційною ініціативою ЄС в Україні (EUACI)

Доброчесність – важлива частина реформи шкільного харчування, яка впливає і на перебіг реформи, і на довіру до неї. Ставши партнерами Міністерства освіти і науки України та Команди реформи шкільного харчування, експерти EUACI зосередили свої зусилля на підвищенні рівня прозорості закупівельних процесів під час будівництва та реконструкції шкільних їдалень за державну субвенцію.

Співпраця передбачала чотири етапи:

- **На першому етапі** експерти EUACI провели оцінку ризиків у проектній документації на реконструкцію та/або капітальний ремонт їдалень (харчоблоків) у закладах освіти. Усього було перевірено близько 187 проектів будівництва чи реконструкції, що допомогло мінімізувати будь-які технічні, бюджетні або санкційні ризики.

Після оцінки документації по кожному проекту було підготовлено перелік порушень та невідповідностей за наявності, а також рекомендації для їх виправлення. Далі ці висновки були передані до Міністерства освіти і науки України для подальшого розгляду уповноваженою комісією.

- **На другому етапі** експерти розробили методичні рекомендації для замовників щодо проведення доброчесних закупівель.

Цей посібник доступний за посиланням: <http://surl.li/eohyuj>

Для підвищення компетентності замовників у підготовці тендерної документації та проведенні процедур закупівель також було організовано тренінг.

Переглянути його запис можна за посиланням: <https://bit.ly/4dptmkA>

- **Третій етап** передбачав громадський моніторинг процесу проведення публічних закупівель для реконструкції та капітального ремонту шкільних харчоблоків. Для проведення аналізу тендерів за результатами конкурсу обрано ГО «Центр громадського моніторингу та досліджень». Експерти перевірятимуть відповідну тендерну документацію та перебіг процедури закупівель. Про виявлені порушення, за їх наявності, буде повідомлено відповідні органи.

- **Надалі** EUACI залучили експертів для дистанційного моніторингу будівельних робіт.

Партнерство з Бюро ВООЗ в Україні

З липня 2024 року Бюро ВООЗ в Україні спільно з Центром громадського здоров'я МОЗ України та ГО «Національна асоціація громадського харчування» розпочинає наступний етап впровадження ініціативи для зменшення тягаря неінфекційних захворювань в Україні.

Цей проєкт включає три стратегічні напрями роботи:

- розбудову спроможності обласних центрів контролю та профілактики хвороб та промоцію здорового способу життя та правильного харчування;
- проведення освітніх заходів для учнів та працівників закладів освіти щодо здорового харчування та його впливу на життя;

•• промоцію реформи шкільного харчування серед закладів освіти, батьків та установ громадського здоров'я. Для популяризації здорових звичок будуть проводитися інтерактивні лекції та вебінари, круглі столи та різноманітні активності для учнів, освітян та батьків. Усі заходи будуть спрямовані на поглиблення розуміння харчування та його впливу на організм, самопочуття і здоров'я.

ВООЗ всебічно підтримує цю ініціативу, визнаючи її важливу роль у покращенні громадського здоров'я та добробуту.

Партнерство з Європейським інвестиційним банком та фінансування реконструкції шкіл у Київській області

Європейський інвестиційний банк ЄІБ відіграє важливу роль як фінансовий партнер України у відновленні соціальної інфраструктури та покращенні добробуту населення. У партнерстві з урядом України та Європейською комісією ЄІБ розробив програми відновлення – механізм, який скеровує кошти постраждалим від війни громадам України, і дає їм можливість

відновити лікарні, школи, дитячі садки, житло й об'єкти водопостачання.

У межах «Програми з відновлення III» (Recovery III) ЄІБ надасть фінансування для реконструкції закладів освіти в Димері та Ірпені (Київська обл.), зокрема, й харчоблоків.

Партнерство з благодійним фондом «Жовто-Блакитні Крила»

У рамках Європейського регіонального саміту шкільного харчування Міністерство розвитку громад та територій України уклало меморандум про співпрацю з благодійним фондом «Жовто-Блакитні Крила» та ГО «Національна асоціація громадського харчування».

Підписання меморандуму ознаменувало початок реалізації проекту «Посилення соціального захисту дітей в Україні шляхом впровадження стандартів НАССР і модернізації шкільних їдалень». Проект реалізує БФ «Жовто-Блакитні Крила» у партнерстві з ChildFund Deutschland за фінансової підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку

(BMZ). Ініціатива спрямована на впровадження сучасних стандартів безпечності харчових продуктів (НАССР) та створення сприятливих умов для здорового розвитку дітей та молоді.

Напрямки проєкту:

- Покращення взаємодії між громадськими організаціями, закладами освіти та охорони здоров'я, місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо впровадження стандартів.
- Залучення додаткових ресурсів для впровадження стандартів НАССР та саморозвитку місцевих громад.
- Залучення молоді до реформування шкільного харчування та подальшого соціально-економічного розвитку громад.
- Впровадження кращих практик громад у реформуванні дитячого харчування.

В рамках проєкту буде охоплено близько 20 громад України, які будуть відібрані на конкурсній основі.

Партнерство з Україно-швейцарським проєктом «Діємо заради здоров'я»

Українсько-швейцарський проєкт «Діємо заради здоров'я» має на меті зменшити тягар неінфекційних хвороб та запобігти передчасній смертності. Проєкт реалізується за підтримки Швейцарії, що надається через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва (SDC).

Для підтримки професійного зростання та відновлення Україно-швейцарський проєкт «Діємо заради здоров'я» ініціював унікальну програму для освітян – Healthy School Camp. Захід відбувся з 17 по 19 червня 2024 року у Львові.

Завдяки цій ініціативі 150 педагогів отримали консультації від провідних експертів у галузі громадського здоров'я, харчування, психічного здоров'я та фізичної активності. Крім того, учасники Healthy School Camp змогли обмінятися досвідом впровадження реформи шкільного харчування, зокрема, промоції здорового способу життя серед учнів.

 **ДІЄМО ДЛЯ
ЗДОРОВ'Я**
Україно-швейцарський проєкт

Приєднання українських міст до Міланського пакту про міську продовольчу безпеку

Шість українських міст – Житомир, Івано-Франківськ, Кропивницький, Шептицький (Червоноград), Бровари та Запоріжжя – стали членами Міланського пакту про міську продовольчу безпеку. Це міжнародна угода, яка об'єднує міста світу для співпраці у розвитку стійких продовольчих систем. Урочисте підписання документа відбулося під час Європейського регіонального саміту шкільного харчування.

Членство в Міланському пакті відкриває перед містами унікальну можливість долучитися до глобальної мережі для обміну

досвідом із партнерами по всьому світу. Участь у Пакті забезпечує доступ до цінних ресурсів, інструментів і експертних знань, які сприяють розробці та реалізації ефективних продовольчих стратегій на місцевому рівні.

Одночасно міста-учасники беруть на себе зобов'язання впроваджувати ініціативи, спрямовані на покращення доступу до здорової та поживної їжі, включаючи реформування продовольчих систем із фокусом на їх стійкість, якість і доступність.

Співпраця з Міністерством економіки України та створення можливостей для залучення бізнесу до поступу реформи шкільного харчування

Міністерство економіки України відіграє важливу роль у реформі, оскільки її успіх залежить від ефективних та прозорих процедур закупівель. Завдяки спільній роботі, ми не лише спрощуємо ці процеси, але й робимо їх зрозумілишими та доступнішими для широкого кола підприємців – постачальників продуктів, обладнання та кейтерингових послуг.

Результати нашої співпраці стають все більш помітними. Prozorro-market, розвиваючись разом із реформою, поступово розширював асортимент продукції й наразі став обов'язковим інструментом для закупівель певних харчових продуктів. Сьогодні завдяки Prozorro-market близько 3000 замовників здійснюють доброчесні закупівлі. А постійна просвітницька робота державної установи «Професійні закупівлі» та Команди реформи допомагає ефективніше залучити до процесу як громади, так і нових постачальників.

Одним із прикладів успішного використання Prozorro-market є Готуїмо: Фабрика-Кухня в Бучі. Це підприємство не лише закуповує свіжі продукти за вигідними цінами, але й активно залучає

нових постачальників. Збільшення конкуренції дозволяє підтримувати високі стандарти якості, що є важливим для забезпечення здоровим харчуванням дітей усієї Бучанської громади.

Також модель фабрики-кухні створює рівні можливості отримання гарячих обідів у всіх закладах освіти – від великих міст до найменших сіл. Виробничі потужності таких фабрик дозволяють готувати від 10 до 15 тисяч порцій щодня, що забезпечує стабільну річну ефективність щонайменше на 10%. Усвідомлюючи перспективи таких проєктів, Команда реформи планує масштабувати їх по всій країні. Втім, для цього нам необхідно залучити бізнес і додаткові інвестиції.

Співпраця з державою може бути прогресивною, а формат – різним. Постачання продуктів, надання кейтерингових послуг, будівництво нових фабрик-кухонь – ось далеко не повний перелік можливостей залучення бізнесу.

РОЗДІЛ VIII – НАВЧАЛЬНІ КУРСИ, ВЕБІНАРИ, ПОСІБНИКИ

Травень 2024 року – розробка інформаційних банерів про здорове харчування для облаштування в укриттях

В межах впровадження національної кампанії про здорове харчування за підтримки Фондації Олени Зеленської були розроблені інформаційні банери для облаштування в укриттях. За допомогою них діти, які часто перебувають в укритті під час тривоги, зможуть отримувати навички здорового харчування, закріплювати їх та практикувати.

Корисна інформація на кожному з банерів підкріплюється посиланнями на сайт [«Знаймо»](#), де всі охочі можуть ознайомитись з добіркою корисних матеріалів, присвячених збалансованому раціону.

Завантажити інформаційні банери про здорове харчування можна за [посиланням](#)

Фондація
Олени Зеленської

23 липня 2024 року – тренінг із проведення доброчесних закупівель під час реконструкції та капітального ремонту харчоблоків у закладах освіти

Для підвищення компетентності замовників у підготовці тендерної документації та проведенні процедур закупівель Міністерство освіти і науки України спільно з Антикорупційною ініціативою ЄС в Україні (EUACI) та Командою реформи шкільного харчування. У заході взяли участь понад 180 представників ОВА та територіальних громад, які будуть реалізовувати власні проекти в межах державної субвенції на модернізацію шкільних їдалень та харчоблоків.

Під час тренінгу учасники дізналися, як правильно визначити предмет закупівлі та розрахувати очікувану вартість.

Крім того, експерти EUACI надали роз'яснення щодо вимог до ліцензій та формування технічного завдання на закупівлю робіт.

Запис вебінару, дайджест з основними тезами та загальні рекомендації щодо доброчесних закупівель, підготовлені фахівцями EUACI, доступні за посиланням: <https://bit.ly/4dptmkA>

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

EUACI
EUROPEAN UNION
ANTI-CORRUPTION
INITIATIVE

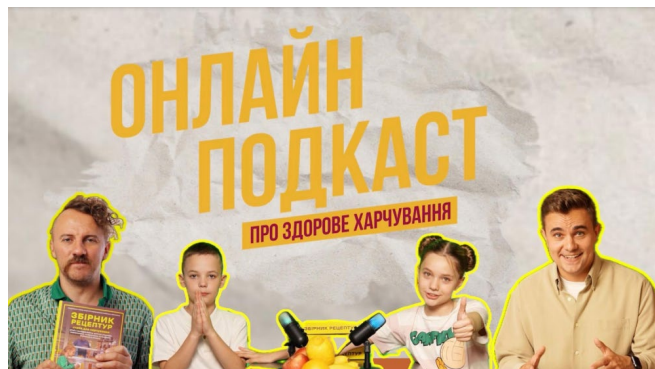

Funded by
the European Union

Липень 2024 року - запуск подкасту Cult [Food] про здорове шкільне харчування

Команда шеф-кухаря Євгена Клопотенко за підтримки україно-швейцарського проекту «Діємо для здоров'я» створила подкаст про здорове харчування на основі оновленого збірника рецептур для шкільних їдалень. У ньому ведучий та діти відповідатимуть на питання про принципи організації харчування в закладах освіти в Україні.

Відео тривають до 10 хвилин та допомагають сформуванню розуміння всіх тих змін, котрі впроваджуються в навчальних закладах.

Подивитися всі серії подкасту можна за [посиланням](#)

cult [foød]
культура їжі

ДІЄМО ДЛЯ
ЗДОРОВ'Я
Український харчовий проект

29 серпня 2024 року - онлайн-вебінар «Особливості організації харчування в укриттях, розташованих у закладах освіти»

Міністерство аграрної політики та продовольства України, спільно з EU4SaferFood, Держпродспоживслужбою та Командою реформи шкільного харчування провели онлайн-вебінар для керівників, засновників та працівників їдалень та харчоблоків у школах та дитячих садках. Навчання було присвячене особливостям виконання вимог харчового законодавства для громадського харчування під час перебування в укриттях.

Переглянути вебінар можна за [посиланням](#)

Міністерство
аграрної політики та
продовольства України

РОЗДІЛ ІХ – ДОКУМЕНТИ, ЯКІ БУЛО ЗАТВЕРДЖЕНО В МЕЖАХ РЕФОРМИ

14 травня 2024 року – затверджено Типову освітню програму підвищення кваліфікації керівників закладів освіти за напрямом «Впровадження реформи шкільного харчування»

Програма була розроблена за співпраці Міністерства освіти і науки України з регіональними освітніми установами Волині та Полтавщини. Її мета – надати директорам всебічну підготовку для реалізації реформи шкільного харчування та підвищити їх обізнаність щодо ключових вимог, норм і принципів.

Програма, зокрема, передбачає формування практичних навичок, включаючи розробку меню, контроль якості харчування в їдальнях та співпрацю з батьками. Увесь курс розрахований на 15 годин і може проводитися очно, дистанційно або у змішаній формі.

9 серпня 2024 року – ухвалено зміни щодо механізмів залучення донорських коштів для підтримки реалізації реформи шкільного харчування

Кабінет Міністрів України ухвалив [постанову від 9 серпня 2024 р. № 906](#), яка передбачає розширення переліку напрямів використання коштів, що надходять на рахунок UNITED24 для потреб освіти та науки. Тепер ці благодійні пожертви можуть бути використані для відновлення та модернізації харчоблоків у закладах освіти, а також поліпшення якості харчування.

Дякуємо вам за вашу увагу до нашої роботи!

Ваша підтримка реформи шкільного харчування є неоціненною, адже ви допомагаєте нам будувати щасливе майбутнє для українських дітей!

Реформуємо!

Тисніть, тут наші ресурси:

